

Zámořské objevy podnikané v 15. a 16. stol. podstatně změnilu mapu světa i představy o jednotlivých zemích. Nejsilnější evropskou velmocí se stalo Španělsko, které vděčilo za svůj rozkvět hlavně bohatství plynoucímu ze zámořských kolonií v Americe a Asii. Tato doba je nazývána „zlatým věkem Španělska“. Evropa však byla od konce 15. stol. ohrožována tureckou invazí. Jezuitský řád, založený španělským šlechticem **Ignácem z Loyoly** (1491–1556), i obnovená inkvizice bojovaly proti kacířům. Osmnáct let trvající tridentský koncil (1545–1563) odmítl reformaci, potvrdil autoritu katolické církve a jako hlavní článek víry vyzvedl nesmiřitelnost boje proti jinověrcům. V 1. pol. 17. stol. byla pak Evropa zcela rozvrácena třicetiletou válkou (1618–1648), která lidem přinesla především bídu a utrpení.

Barokní sloh vznikl v katolické Itálii v pol. 16. stol. jako protiklad renesance, odtud se rozšířil do celé Evropy (hlavně katolické) a do Latinské Ameriky. Je považován za poslední jednotný umělecký sloh, který se v Evropě prosadil. Jeho název pochází pravděpodobně z portugalského slova *barocco*, které označuje perlu nepravidelného tvaru.

Barokní umění vzniká na základě pocitů člověka, který nedůvěřuje rozumu, odklání se od přírody i světa a uchyluje se do vlastního nitra.

Pro uměleckou tvorbu je typická citová vroucnost a smyslová naturalistická konkrétnost, vedle toho je však také zdůrazněna lidská bezmocnost vůči pomíjivosti života. Důraz je kladen na duchovnost, příznačné jsou také mysticismus a hyperbolizace záporných jevů (hyperbolizace – nadsazování; hyperbola – nadsázka). Barokní díla jsou charakteristická silným dramatickým napětím, vycházejícím z protikladu ducha a hmoty. Člověk je postaven mezi absolutní síly zla a dobra, satana a boha, zatracení a vykoupení.

F. Boucher: Odaliska

Základní tendencí baroka je dynamika, monumentálnost, svár a dvojnásobnost, odrážející konflikty vyvolané reformací a protireformací.

Závěrečné období baroka se někdy nazývá **rokoko** (asi 1730–1780). Je pro ně typická orientace na dvorské prostředí. Název rokoka se odvozuje od slova „*rocaille*“, které označuje dobový ornamentální mušličkový motiv. Rokoko chápe umění jako příjemnou a půvabnou hru, která má sloužit společenské zábavě. Libuje si v hravosti, v miniatuře a dekorativnosti.

R. Carriera: Flóra

6.1 ARCHITEKTURA, VÝTVARNÉ UMĚNÍ

G. L. Bernini autoportrét

Pro barokní architekturu je typický cit pro kompozici a monumentalita. Byly budovány hlavně okázalé církevní stavby, ale také zámky doplněné zahradami a parky. Vzhled budov se podstatně změnil. Místo přímky a pravého úhlu nastoupila křivka a oblouk. Výraz se podřizoval dramatickému vyznění – zobrazované se vlní a působí dojmem pohybu. Mohutné kopule a okna často přivádějí světlo s takřka divadelním účinkem. Celkový dojem násobí fresky, které zvětšují prostor, štuky, zlacení a různé druhy umělých mramorů.

Vrchol barokní architektury (a současně i sochařství) představuje dílo geniálního Itala **Gian Lorenza Berniniho** (1598–1680), k jehož nejvýznamnějším pracím patří kolonáda před chrámem sv. Petra ve Vatikánu, a dílo **Francesca Borrominiho** (1599–1667).

Berniniho kolonáda

A. Watteau: Parisova volba

Základy barokního malířství položil Ital **Caravaggio** (1573–1610). Pro výtvarné umění baroka je charakteristické zobrazení niterných až extatických stavů, využití realistických motivů, kontrast světla a stínu. **Caravaggio** svým dílem ovlivnil nejen vlámského malíře **Petera Paula Rubense** (1577–1640) a holandského velikána výtvarného umění **Rembrandta van Rijna** (1606–1669), v jejichž obrazech vrcholí barokní malířství, ale také např. španělského malíře **Diega Velázqueze** (1599–1660), mistra portrétů.

Typickým rokokovým malířem je Francouz **Antoine Watteau** (1684–1721), proslulý zobrazováním bezstarostné šlechtické společnosti uprostřed přírody.

R. van Rijn: Noční hlídka

6.2 HUDBA

Svého vrcholu dosáhla v době baroka také hudba, v níž se objevily nové hudební formy – sonáta, opera, kantáta, fuga ad. K nejvýznamnějším německým skladatelům a mistrům chrámové hudby patří **Johann Sebastian Bach** (1685–1750). **Georg Friedrich Händel** (1685–1759) je autorem asi 40 oper, proslul i svým oratoriem Mesiáš. Ital **Antonio Vivaldi** (1678–1741) složil rovněž mnoho oper, kromě toho je pokládán za jednoho z hlavních protagonistů barokního instrumentálního koncertu (k neznámějším patří ČTVERO ROČNÍCH OBDOBÍ).

Za prvního významného skladatele oper je považován raně barokní italský skladatel **Claudio Monteverdi** (1567–1643). Premiéra jeho první opery **ORFEUS** se konala v roce 1607.

6.3 LITERATURA

Ve světě plném rozporů je i literatura plná extrémů a dramatického napětí. Spisovatelé si nekladou za cíl bezprostřední poznání skutečnosti, ale hledají jistotu, obracejí se do věčnosti, k nadosobním, často nadpozemským silám a hodnotám. Bůh, jenž stál v době renesance kdesi na okraji jeviště světa, se vrací jako ten, v jehož ruce se sbíhají nitky pozemských dějů a jehož svrchovaná vůle se prolíná vším, co je kolem nás.

Barokní literatura se vrací k typickým středověkým žánrům – k legendě, duchovní písni, eposu; staví na alegorii a symbolice. Spisovatelé používají okrasný jazyk plný metafor, slovních hříček i novotvarů.

6.3.1 COMMEDIA DELL'ARTE

Významnou roli sehrálo divadlo, které umožňovalo působit na všechny smysly člověka, a to nejen divadelním přednesem, zpěvem a hudbou, ale také scénou, dekoracemi a kostýmy herců. Velkolepá představení se hrála při různých slavnostních příležitostech.

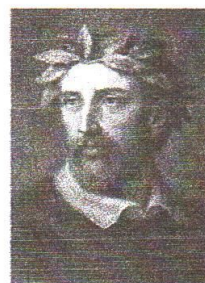
V této době se ustálily také základní rysy **commedia dell'arte** (z it. arte – řemeslo, povolání), specifického typu italského divadla, který vychází z římské frašky a lidové hry. Jedná se o improvizovanou komedii s předem daným dějem a typizovanými postavami (sluha Harlekýn, komorná Kolombína, starý bohatý a lakomý obchodník Pantalone). Hráli v ní profesionální herci, kteří na základě stručného scénáře improvizovali dialogy plné vtipu a pantomimických žertů. Od 17. stol. se **commedia dell'arte** rozšířila po celé Evropě a ovlivnila další vývoj veselohry (např. **C. Goldoni**⁸, **Molière**⁹).

6.3.2 ITALIE: T. TASSO

Torquato Tasso (1544–1595) byl dvorský básník a dramatik.

- **OSVOBOZENÝ JERUZALÉM** (1575) – nábožensko-hrdinský epos o dobývání „svatého města“ křižáky v roce 1099. Nejedná se o historické zpracování námětu, nýbrž o uměleckou fikci o poslední fázi tažení a oslavu vítězství křesťanských vojsk. Autor chce dát tímto dílem Itálii její národní epos

Tassovo dílo se stalo inspirací pro malířství, hudební i filmovou tvorbu a pro **Goethovu**⁸ tragédii **TORQUATO TASSO**.

T. Tasso

6.3.3 ŠPÁNĚLSKO: P. CALDERÓN DE LA BARGA

Pedro Calderón de la Barca (1600–1681) byl dramatik, vrcholný představitel závěrečného období, tzv. zlatého věku španělského písemnictví. Je autorem 120 veršovaných her o třech jednáních, tzv. comedias, a 80 jednoaktovek s nábožensko-filozofickými náměty.

- **DÁMA SKŘÍTEK** (1629) – komedie
- **ŽIVOT JE SEN** (1634) – filozoficko-psychologické veršované drama, stěžejní dílo španělského baroka. Jsou zde nastoleny základní otázky smyslu a obsahu života, lidské existence a svobody člověka. Hlavním hrdinou je princ Segismundo, syn polského krále Basilia, od narození přikovaný ve věži kvůli královi strachu z proroctví, věštících jeho zločineckou budoucnost. Princ se však podaří zvítězit nad temnými stránkami své povahy a král mu nakonec předává vládu
- **VELKÉ DIVADLO SVĚTA** (1635) – veršovaná filozoficko-náboženská hra, zobrazující pozemský svět jako divadelní scénu, jejímž autorem je Bůh. Život je ztotožněn s divadelní úlohou, člověk však má možnost rozhodnutí mezi dobrem a zlem, tedy mezi cestou ke spáse či k zatracení
- **SOUDCE ZALAMEJSKÝ** (1651) – drama cti a žárlivosti; příběh venkovského rychtáře Crespa, jehož dceru svedl kapitán královského vojska, ale odmítl se s ní oženit. Otec ve funkci soudce odsoudil vojáka k trestu smrti, král dodatečně tento rozsudek schválil, a tak se postavil na stranu potupené cti

P. Calderón de la Barca:
Život je sen (překlad V. Mikeš)
*Všichni sní, sním i já sám,
 že v žaláři přebývám.
 Sním, že je to nyní těžší,
 sním, že jsem byl svobodnější.
 Co je život? – Přelud, klam.
 Co je život? Potřeštění,
 smyšlenka, stín, to, co není.
 Vše velké je malé jen.
 Dnes už vím: život je sen
 a také sny jsou jen snění.*

- **LÉKAŘ SVÉ CTI (1635), NEJNESTVŮRNĚJŠÍ ŽÁRLIVOST, SCHOVÁVANÁ NA SCHODECH** – autorem moderní adaptace této knihy je V. Nezval¹⁷

6.3.4 ANGLIE: J. DONNE, J. MILTON

John Donne (1572–1631) – básník, kněz a kazatel v katedrále sv. Petra v Londýně.

- **PÍSNĚ A SONYETY (1633)** – vrchol anglické milostné poezie
- **SVATÉ SONYETY (1635)** – duchovní lyrika

Básník **John Milton (1608–1674)** byl mistrem sonetu. Své verše začal psát latinsky a anglicky v době studií v Cambridgi. V době anglické revoluce v letech 1640–1660 se horlivě účastnil politického života. Byl tajemníkem vůdce revoluce **Olivera Cromwella** a jejím mluvčím. Je autorem řady traktátů, které věnoval různým reformám i výchově mládeže, psal polemiky na obranu anglické revoluce.

V pol. 50. let 17. stol. oslepl, po porážce revoluce byl vězněn a po propuštění se uchýlil do ústraní. Jako slepý začal realizovat svůj celoživotní sen – napsat velké básnické dílo.

- **ZTRACENÝ RÁJ (1667)** – základní dílo novověké duchovní epiky – náboženská eposej. Východiskem díla je biblické téma vyhnání Adama a Evy z ráje. Ve dvanácti knihách jsou zachyceny důležité momenty duchovní historie lidstva, která je zobrazena jako střetávání dobra se zlem ve světě i v lidském nitru, zdůrazněn je význam práce pro smysluplné žití

J. Milton

6.3.5 NĚMECKO: A. GRYPHIUS, H. J. CH. VON GRIMMELSHAUSEN

Andreas Gryphius (1616–1664) – vl. jm. Andreas Greif, byl protestantský dramatik a básník; autor sonetů, ód, epigramů. Jeho lyrické verše jsou pesimistické, vyjadřují prožitky marnosti a hrůzy ze smrti.

- **SONETY (1637)**

Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen (1621–1676)

- **DOBRODRUŽNÝ SIMPLICIUS SIMPLICISSIMUS (1668)** – pikareskní román, v němž autor ztvárnil hrůzy a neštěstí třicetileté války očima prostého mladíka. Chlapec, donucený uprchnout z domova vypleněného vojáky, je vychováván zbožným poustevníkem. Ten jej vzhledem k jeho naivitě nazve Simpliciem (z lat. simplex – jednoduchý; Simplicius Simplicissimus je tedy vlastně Nejprostší Prostoduchý). Po poustevnickově smrti prochází Simplicius válčící Evropou, nejprve v podobě blázna, později jako dobrodruh – bojovník a milovník. Pak se znechucen odvrací od světa a rozhoduje se pro návrat k poustevnickému životu

H. J. Ch. von Grimmelshausen:

Dobrodružný Simplicius Simplicissimus (překlad J. Zaorálek)

Summa summarum dovedl jsem o podivných zvláštních věcech nejen mnohé přilhati, ale sám jsem to vše vlastníma očima viděl, třebaš to byly i pověstné stavby jako sedm divů světa, babylonská věž a podivné věci, které se udály již před mnoha staletími. Tak jsem to dělal také, když jsem měl svým hostitelům, kteří si přáli, abych jim něco nabulikoval, vyprávět o různých ptácích, zvířatech, rybách a bylinách; ale měl-li jsem před sebou lidi rozumné, ani zdaleka jsem si tak netroufal.

Pikareskní román (ze šp. picaresco – šibal, šejdiř) je román šibalský či šejdiřský, paroduje rytířský román. Hlavní postavou je šibal, který zosobňuje symbol lidové podnikavosti a chytrosti. O svých osudech a veselých dobrodružstvích zpravidla vypráví sám hlavní hrdina.

- Později vzniká celý cyklus tzv. simpliciánských spisů, celkem 10 knih, mezi něž patří i **POBĚHLICE KURÁŽ (1670)**. Toto dílo inspirovalo německého spisovatele **B. Brechta**¹⁶ v napsání knihy **MATKA KURÁŽ A JEJÍ DĚTI (1939)**

Resumé

Baroko: pol. 16. stol., odklon od světa i přírody, návrat do vlastního nitra, lidská bezmocnost vůči pomíjivosti života, duchovnost, mysticismus, hyperbolizace záporných jevů

Itálie: T. Tasso (Osvobozený Jeruzalém)

Španělsko: P. Calderón de la Barca (Život je sen, Soudce zalamejský, Lékař své cti, Schovávaná na schodech)

Anglie: J. Milton (Ztracený ráj) • J. Donne (Písně a sonety, Svaté sonety)

Německo: A. Gryphius (Sonety) • H. J. Ch. von Grimmelshausen (Dobrodružný Simplicius Simplicissimus)

Dop. četba

Pedro Calderón de la Barca: Život je sen, Soudce zalamejský

Torquato Tasso: Osvobozený Jeruzalém

Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen: Dobrodružný Simplicius Simplicissimus

Erik Saudek: *Labuť a růže (výbor z poezie evropského baroka)*

Václav Černý: *Kéž hoří můj popel (výbor z poezie evropského baroka)*